

Andrzej Rachuba

Kazimierz Antoni Złotkowski, uczony sługa Radziwiłłów

Truizmem jest przypominanie historykom roli Radziwiłłów w dziejach Wielkiego Księstwa Litewskiego i Rzeczypospolitej, gdyż z całą pewnością nie było w ich historii drugiej rodziny, której znaczenie w długim trwaniu byłoby z nimi porównywalne. W dziejach Litwy istniały, co prawda, okresy dominacji innych rodzin (Paców, Sapiechów), ale zawsze tuż obok nich, lub w opozycji do nich walcząc o hegemonię, znajdowali się Radziwiłłowie – birżańscy lub (i) nieświescy.

Niekiedy, wydaje się, iż nawet historię Litwy – zwłaszcza XVII wieku – zafałszowuje się w pewnym stopniu, gdyż niewspółmierność zachowania przebogatych archiwów Radziwiłłów w stosunku do spuścizny innych rodzin litewsko-ruskich, rzutuje na naszą narrację poprzez pryzmat książąt na Birżach lub Nieświeżu.

Wystarczy zresztą porównać ilość publikacji poświęconych Radziwiłłom i innym rodzinom z terenu Wielkiego Księstwa, by dostrzec nie tylko nierównowagę, ale i jakość dyskursu. Ową wielkość Radziwiłłów tworzyli oni sami i tysiące ich «sług», klientów i przyjaciół, wśród których wielu określić można mianem «uczonych» – wybijających się wiedzą, intelektem i pozostawionymi dokonania-
mi. Wiemy już o nich – nieraz bardzo dużo – dzięki pracom badaczy z XIX w.¹, a

¹ Bartoszewicz J. Zamek Bialski (dzieje miasteczka, obrazy z życia magnatów, Akademia Bialska). Warszawa, b.d.; Kotłubaj E. Galerja nieświeżska portretów radziwiłłowskich. Wilno, 1857; Tenże. Życie Janusza Radziwiłła, wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego W.X.L. Wilno – Witebsk, 1859.

zwłaszcza z XX w., wśród których² na szczególne wyróżnienie zasługują Urszula Augustyniak³, Mariola Jarczykowa⁴, Wanda Karkucińska⁵, Tomasz Kempa⁶, Ra-

² Należy wymienić tu: Sajowski A. *Od Sierotki do Rybeńki: W kręgu radziwiłłowskiego mecenatu*. Poznań, 1965; Anusik Z., Stroynowski A. *Radziwiłłowie w epoce saskiej. Zarys dziejów politycznych i majątkowych* // *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica: Historia nowożytna*, 1989. S. 29–58; Bagińska E. *Rekrutacja klienteli radziwiłłowskiej na Podlasiu w XVII w.* // *Białostoczczyzna*. 1998. Nr 1. S. 3–14; *Szlachta podlaska w kręgu Radziwiłłów birżańskich* // *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska*. 1995. Nr 9. S. 30–40; Ferenc M. *Mikołaj Radziwiłł Rudy (ok. 1515–1584): Działalność polityczna i wojskowa*. Kraków, 2008; Gajdek K. *Środowisko literackie Radziwiłłów birżańskich w pierwszej połowie XVII wieku* // *Radziwiłłowie. Obrazy literackie. Biografie. Świadectwa historyczne*. Lublin, 2003. S. 89–100; Kozak E. *«Studzy» podlascy Bogusława Radziwiłła* // *Drobna szlachta podlaska w XVI–XIX wieku: Materiały sympozjum w Hołnach Mejera (26–27 maja 1989 r.)*. Białystok, 1991. S. 57–74; Paliuśytė A. *Artyści i rzemieślnicy na dworze Krzysztofa II Radziwiłła (1585–1640)* // *Przegląd Historyczny*. 2000. T. 91. Z. 2. S. 267–273; Sawicki M. *Średnioszlachecka klientela Radziwiłłów nieświeskich w województwie mińskim w czasach saskich* // *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. 2007. T. 27. S. 31–44; Zielińska Z. *Mechanizm sejmikowy i klientela radziwiłłowska za Sasów* // *Przegląd Historyczny*. 1971. T. LXII. Z. 3. S. 397–419; Byliński J. *Piotr Stabrowski (zm. 1619), kasztelan parnawski, żołnierz i rokoszanin w służbie Radziwiłłów (zarys biograficzny)* // *Przeszłość odległa i bliska*. Poznań, 2000. S. 67–74.

³ Z wielu Jej prac na szczególną uwagę zasługują tu: *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640). Mechanizmy patronatu*. Warszawa, 2001; *W służbie hetmana i Rzeczypospolitej. Klientela wojskowa Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640)*. Warszawa, 2004; *Podlaska klientela Krzysztofa II Radziwiłła / Drobna szlachta podlaska w XVI–XIX w.: Materiały sympozjum w Hołnach Mejera (26–27 maja 1989 r.)*. Białystok, 1991. S. 87–112; *Znaczenie więzów krwi w systemach nieformalnych w Rzeczypospolitej pierwszej połowy XVII wieku na przykładzie klienteli Radziwiłłów birżańskich* // *Kultura staropolska – kultura europejska. Prace ofiarowane Januszowi Tazbirowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*. Warszawa, 1997. S. 205–210; *O przyjaźni. Przyczynek do badania stosunków klientarnych* // *Necessitas at ars. Studia staropolskie dedykowane Profesorowi Januszowi Pelcowi*. T. 2. Warszawa, 1993. S. 121–128; *Tom pod Jej redakcją: Administracja i życie codzienne w dobrach Radziwiłłów (XVI–XVIII w.)*. Seria Fasciculi Historici Novi. T. 9. Warszawa, 2009.

⁴ Z Jej licznych prac wymienimy tu: *Krzysztof II Radziwiłł (1585–1640) wobec zagadnień dydaktycznych i naukowych* // *Studia bibliologiczne*. 1995. T. 9. S. 136–147; *Książki i literatura w kręgu Radziwiłłów birżańskich w pierwszej połowie XVII wieku*. Katowice, 1995; *Kultura epistolarna w kręgu Radziwiłłów birżańskich w XVII wieku*. Kielce, 1998.

⁵ Karkucińska W. *Anna z Sanguszków Radziwiłłowa (1676–1746). Działalność gospodarcza i mecenat*. Warszawa, 2000.

⁶ Kempa T. *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616), wojewoda wileński*. Warszawa, 2000; *Idem. Urzędnicy i klienci Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotki* // *Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica*. 2003. T. IX. S. 193–221.

imonda Ragauskienė⁷, Katarzyna Stojek-Sawicka⁸ i Henryk Wisner⁹.

Spośród owych wielu znanych sług radziwiłłowskich, z których wielu było jednostkami wybitnymi jako politycy, uczeni, poeci i pisarze, należy zwrócić uwagę na osobę niezbyt dobrze znaną dotąd, a – wydaje się – niezmiernie zasłużoną dla swych chlebobawców, reprezentującą cechy nie tylko wymagane od wiernych «sług», ale też wszechstronność intelektualną pozwalającą na wykorzystywanie dla realizacji różnych zadań – politycznych, gospodarczych, propagandowych, dokumentacyjnych, edukacyjnych.

Osoba tą był Kazimierz Antoni Złotkowski, o którym jednak niezbyt wiele dotąd wiemy. Kasper Niesiecki uważał, że rodzina Złotkowskich pieczętowała się herbem Topór i pochodziła ze Złotkowy w Wielkopolsce. Chyba jednak nie z tej rodziny wywodził się nasz bohater, lecz ze Złotkowskich „ze Złotki”, o której tenże Niesiecki napisał, iż żyła w województwie mińskim. Znał on zresztą naszego Kazimierza, który miał być «u ks. Karola Radziwiła kanclerza Litewskiego w wielkich respektach 1713». Według jednak Wojciecha Wijuka Kojalowicza rodzina Złotkowskich na Litwie pieczętowała się herbem Bawola głowa¹⁰. Z pewnością jednak litewscy Złotkowscy pochodzili z Podlasia, z zaścianka Złotki w parafii Kossów¹¹, ale nie wiemy, kiedy przenieśli się na ziemie Wielkiego Księstwa Litewskiego, a konkretnie na Białoruś. Nie znamy stosunków rodzinnych naszego bohatera, a więc czyim był synem i czy miał jakieś rodzeństwo. Z jego testamentu spisane go 20 września 1733 r.¹² wynika, że najbliższymi krew-

⁷ Kilka wcześniejszych Jej tekstów znalazło ostateczny kształt w biografii Rudego: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584 m.)*. Vilnius, 2002. Interesujące są też uwagi w: Radziwiłł Ryżyj i Radziwiłł Sirotka: *prejemstvennost' klientury w Wielikim Kniażestwie Litowskom w XVI w.* // *Białarusika – Albaruthenica*. T. 15. Minsk, 2000.

⁸ Stojek-Sawicka K. *Duchowna klientela Radziwiłłów nieświeskich w XVIII wieku* // *Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*. Warszawa, 2006; Stojek-Sawicka K. *Wkład Radziwiłłów nieświeskich w rozwój nauki i piśmiennictwa – przyczynek do badań nad rolą i znaczeniem kulturowym dworów magnackich w XVIII wieku* // *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*. T. 2. Białystok, 2010.

⁹ Z bardzo wielu Jego publikacji dotyczących Radziwiłłów dla nas najważniejsze są: *Rzeczpospolita Wazów*. T. I–III. Warszawa, 2002–2008; *Kilka uwag o stronnictwie wojewody wileńskiego Krzysztofa Radziwiła (1585–1640)* // *Zapiski Historyczne*. 1997. T. 62. Z. 4. S. 29–43; *Janusz Radziwiłł (1612–1655)*. Warszawa, 2000; *Krzysztof Radziwiłł (1585–1640) i jego siły zbrojne. Z dziejów magnaterii litewskiej pierwszej połowy XVII w.* // *Miscellanea Historico-Archivistica*. 2000. T. XI. S. 231–241.

¹⁰ Niesiecki K. *Herbarz polski*. T. X. Lipsk, 1845. S. 176.

¹¹ Lubicz-Łapiński Ł. *Drobna szlachta województwa podlaskiego*.

¹² *Nacyjanalny gistoryczny archiū Biełarusi w Mińsku (dalej – NGABM), fond 1730, nr*

nymi były siostry cioteczne, Zofia i Marianna Murawickie, córki Elżbiety Deni-sewiczówny, żony najpierw Stefana Stanisława Murawickiego, a następnie Aleksandra Dobrogosta Sadowskiego. Owa Elżbieta była więc z pewnością siostrą przyrodnią ojca interesującego nas Kazimierza Złotkowskiego. Utrzymywanie bliskich związków rodzinnych z rodzeństwem ciotki wskazuje, iż albo nasz bohater był jedynakiem, albo jego rodzeństwo zmarło młodo i bezpotomnie.

W każdym razie Kazimierz urodził się ok. 1667 r., skoro jako 15-letni młodzieniec zapisał się w 1682 r. do sodalicji mariańskiej w Wilnie¹³. Prawdopodobnie studiował więc wówczas w Akademii Wileńskiej lub uczył się jeszcze w kolegium jezuickim w Wilnie. W 10 lat później, w 1692 r. wstąpił na służbę Karola Stanisława Radziwiłła, wówczas podkanclerzego litewskiego, wiążąc się z nim i jego rodziną na resztę życia¹⁴. Towarzyszył temuż Radziwiłłowi w czasie jego bytności na sejmie grodzieńskim 1692/1693 r., z którego obrad sporządził szczegółowy diariusz (zachowany)¹⁵.

Odtąd spisywanie diariuszy z różnych wydarzeń, w których uczestniczył, stało się specjalnością Złotkowskiego. Zachowało się ich sporo i wszystkie mają dla nas niezwykle duże znaczenie. Na dzisiaj wiemy, iż jest on ponadto autorem następujących zachowanych diariuszy sejmowych: konwokacyjnego w 1696 r.¹⁶, zwyczajnego w 1724 r.¹⁷, burzliwej komisji skarbowej w Wilnie w 1700 r.¹⁸, komisji kurlandzkiej w 1727 r.¹⁹, Trybunału Głównego litewskiego (kadencji wileńskiej) w 1728 r. i 1731 r.²⁰

Sam zresztą bodaj tylko raz został wybrany posłem na sejm – był to sejm elekcyjny w 1697 r., a obrany został nim na sejmiku w Brześciu 1 (15?) marca t.r.²¹ Nie wiemy jednak, czy na ów sejm pojechał, a jeżeli tak się stało, to wówczas z pewnością stanął ze swym pryncypałem w szeregach stronników francuskiego kandydata do tronu Polski – François Louis'a de Bourbon księcia de Conti.

Interesujące jest jednak tu bardziej to, że Złotkowski wybrany został posłem na obszarze, na którym nie był posesjonatem, co nie było zgodne z litewskim

2, k. 248–253v, 760–763.

¹³ Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkps 4557.

¹⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej – AGAD), Archiwum Warszawskie Radziwiłłów (dalej – AR), dz. II, księga 54, s. 127.

¹⁵ AGAD, AR, dz. VI, nr II-51.

¹⁶ AGAD, AR, dz. VI, nr II-51.

¹⁷ AGAD, AR, dz. VI, nr II-54, k. 1–33v i dz. V, nr 18782.

¹⁸ AGAD, AR, dz. V, nr 18782.

¹⁹ AGAD, AR, dz. V, nr 18782.

²⁰ AGAD, AR, dz. V, nr 18782.

²¹ Akty, wydawamyje Wilenskoj archeograficeskoj kommiszej dla razbora i izdanija drewnich aktow. T. IV. Wilna, 1870. S. 240.

prawem. Nie ono jednak, a powiązania fakcyjne i wpływy pryncypała odgrywały wówczas istotną rolę w politycznych wyborach.

Służba dla Radziwiłła przyniosła Złotkowskiemu dość szybko wymierną korzyść honorową (prestiżową). Już 24 września 1694 r. otrzymał bowiem urząd ziemski skarbnika mozyrskiego²², a więc znowu powiatu, w którym nie posiadał żadnych dóbr. Był to jednak teren, którego niskie urzędy ziemskie tradycyjnie już obsadzali «słudzy» Radziwiłłów – birżańskich (np. Jan Cedrowski, Jakub Hermanowski, Zbigniew Morsztyn) i nieświeskich (np. Kazimierz Kondratowicz, Franciszek Reyten), a skarbnikami mozyrskimi przed Złotkowskim byli tu tacy klienci radziwiłłowscy (nieposesjonaci) jak Dawid Bielikowicz i Marcjan Antoni Reyten.

Bodaj w 1703 r. Złotkowski awansował na wysoki urząd cześnika sieradzkiego²³, co może sugerować, że miał w tej ziemi jakąś majątność. Wydaje się jednak, że urzędy wieluńskie «pełniło» wielu «sług» Radziwiłłów i chyba nie zawsze byli związani posesjami z tą ziemią (np. Michał Kazimierz Raczyński, stolnik wieluński, Kazimierz Maciej Siemianowski, cześnik i podczaszy wieluński). Karol Stanisław Radziwiłł wykorzystał więc po prostu okazję, by obdzielić swego sługę urzędem «zwolnionym» po awansie 17 lipca 1703 r. na podczaszego wieluńskiego wymienionego wyżej swego sługi, Kazimierza Macieja Siemianowskiego²⁴.

Złotkowski, jako zaufany sługa tegoż Radziwiłła, pełnił też jednocześnie jeszcze jeden, bardzo zresztą ważny, urząd – już w 1707 r. wystąpił bowiem z tytułem sekretarza JKM pieczęci wielkiej litewskiej. Nie był to początkowo urzędnik stały – pieczętarz (kanclerz i podkanclerzy) wyznaczał go spośród najbardziej zaufanych sekretarzy swej kancelarii, ale gdy ten był nieobecny, powierzał pieczęć innemu.

W XVIII w. funkcja ta nabrała już jednak dużo większego znaczenia – sekretarze byli z natury stali, pełnili swe czynności latami i zaznaczali tytułaturą. Oni nadzorowali powstawanie ksiąg Metryki Litewskiej, oni oddawali gotowe księgi do archiwum za pokwitowaniem. Dochodziło nawet do tego, że bez zgody pieczętarza (i własnej chęci) przystawiali pieczęć do przynoszonych im dokumentów z podpisem króla, informując tylko przebywającego poza dworem pryncy-

²² Rossijskij gosudarstwiennyj archiw drierwnich aktow w Moskwie (dalej – RGADA), fond 389, nr 145, k. 220.

²³ AGAD, AR, dz. V, nr 18782. Wystąpił z tym tytułem 20 września 1703 roku.

²⁴ Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Oprac. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz. Pod red. A. Gąsiorowskiego (Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy / Pod red. A. Gąsiorowskiego. T. 2. Z. 2). Kórnik, 1993. Nr 986, 1669.

pała o podejmowanych czynnościach i odnotowując je w księgach sigillat²⁵.

Jako sekretarz pieczęci Złotkowski spisał własnoręcznie cały tom sigillat Metryki Litewskiej z lat 1709–1719²⁶, gdyż swój urząd pełnił aż do śmierci pryncypała 2 sierpnia 1719 r. Jako taki jest też autorem «Regestru hramot moskiewskich, poselstw, instrukcyj i polskich [s!=poselskich] do ekspedycji moskiewskiej należących, tych tylko samych, które jmp. Złotkowski zaczął wpisywać»²⁷.

Śmierć patrona nie zakończyła służby Złotkowskiego dla Radziwiłłów, gdyż został on z kolei opiekunem jego syna Michała Kazimierza («Rybeński»), któremu towarzyszył niekiedy w podróżach na sejmy, komisje i do politycznych przyjaćiół, ale też sprawował funkcje sekretarza i komisarza wdowy po kanclerzu wielkim litewskim – Anny z Sanguszków Radziwiłłowej, której też niekiedy towarzyszył w podróżach²⁸. Wiemy więc, iż jako komisarz książęcy długo przebywał w latach 1720–1721 w starostwie człuchowskim na Pomorzu, przywracając w nim porządek po śmierci Wawrzyńca Techa, nota bene swego protegowanego na stanowisku administratora tegoż starostwa²⁹.

W ostatnich latach życia Złotkowski odsunął się od dworu w Białej (Radziwiłłowskiej), osiadł w Czanowiczach, ale nie było mu dane cieszyć się życiem ziemianina, czytać uczone księgi «cudzoziemskie», opracowywać biogramy Radziwiłłów. Zaognienie konfliktu między Sapiehami i Radziwiłłami o tzw. dobra neuburskie zmusiło go do aktywnego włączenia się w wir wydarzeń. Towarzyszył więc Michałowi Kazimierzowi Radziwiłłowi w Wilnie przy reasumpcji Trybunału Głównego w 1731 r., która zakończyła się sukcesem Sapiehów i Ogińskich. W następnym więc roku pilnował pomyślnego dla Radziwiłłów przebiegu sejmików gromniczych oraz nadzorował przygotowania w terenie (głównie w powiecie słonimskim) do przygotowywanego starcia zbrojnego z Sapiehami³⁰. Ostatecznie jednak do nowej wojny domowej na Litwie nie doszło, a mediacja Augusta II zmusiła Sapiehów do rezygnacji z prawa do owych ogromnych dóbr w zamian za kilkumilionowe odszkodowanie.

Główne jednak zasługi Kazimierza Złotkowskiego dla Domu Radziwiłłowskiego polegały na pracach dokumentacyjno-genealogicznych. I tak jest on autorem interesującej genealogii Radziwiłłów zaczynając od Mikołaja «Czarnego», a kończąc na synach Karola Stanisława – Michale Kazimierzu i małoletnim jesz-

²⁵ RGADA, fond 389, nr 146, 155, 160, 162 etc. Zob. tytułowe zapisy w księgach Metryki Litewskiej.

²⁶ Metryka Litewska. Księga Sigillat 1709–1719 / Opr. A. Rachuba. Warszawa, 1987.

²⁷ AGAD, AR, dz. II, dissoluta, nr 848.

²⁸ AGAD, AR, dz. XXIII, pudło 80, plik 4, s. 343.

²⁹ AGAD, AR, dz. V, nr 18782.

³⁰ AGAD, AR, dz. V, nr 18782.

cze Hieronimie Florianie³¹, bardzo ważnych tekstów pt. «Chronologia urodzenia i wieku księstwa ichm. pp. dobrodziejów moich», w którym zawarł szczegółowe dane o urodzinach Karola Stanisława Radziwiłła i jego żony Anny, ich licznych dzieci z niekiedy obszernymi biogramami (zwłaszcza Michała Kazimierza), o istotnych wydarzeniach w ich biografii (śluby, pogrzeby) aż do 21 lutego 1730 r. (jako ostatni jest tu wymieniony ślub Tekli Róży Radziwiłłówny z Michałem Serwacym Wiśniowieckim)³² oraz «Informacja prawdziwa o dniach, latach, miesiącach, rodzeniu się, wstąpieniu w stan świąty małżeński Księstwa Ichm[iłościów]», doprowadzonego do końca 1730 r.³³ Jest Złotkowski autorem obszernej, niestety, nie ukończonej, biografii swego pryncypała – Karola Stanisława Radziwiłła³⁴. To on sporządził podpisy pod 43 rytowanymi portretami Radziwiłłów, przechowywanymi dzisiaj w Ermitażu w Sankt Petersburgu, który to zbiór dwadzieścia lat temu opublikowany został przez Laimę Šinkūnaitė, ale wydawczynie nie zidentyfikowała autora owych podpisów³⁵. To jego autorstwa są dwa tomy sylw zachowane w Archiwum Radziwiłłów w Warszawie³⁶, z których wynika, iż dobrze znał język francuski i czytał różne naukowe traktaty francuskojęzycznych autorów. On to też ostatecznie zredagował tzw. diariusz czynności Karola Stanisława Radziwiłła z lat 1689–1719³⁷, jak o tym świadczy fragment listu napisanego do Michała Kazimierza Radziwiłła: «Diariusz śp. ks[iązę]cia jmci kanclerza, ręką jmci pana Złotkowskiego pisanego in originali, księżna jejmości nie posyła, ale do przepisania dla W.Ks.M., Dobrodzieja kazała mnie go dać»³⁸.

Choć nic nie wiemy o służbie wojskowej i co za tym idzie wojskowym doświadczeniu Złotkowskiego, to przygotował on bardzo interesujący memoriał o konieczności przeprowadzenia reform w wojsku litewskim, które umożliwiłyby zwiększenie jego liczebności, a więc wzmocniły militarną siłę Litwy. Zapewne przygotował on ów memoriał w 1728 r. w związku z planowanymi zabiegami Michała Kazimierza Radziwiłła o buławę polną litewską. Tekst memoriału poprzedza więc wykaz wojska litewskiego z 1717 r. z danymi nie tylko o liczebności poszczególnych rodzajów broni, ale też wydatkami na ich utrzymanie

³¹ NGABM, fond 694, inwentarz 1, nr 19, k. 358.

³² AGAD, AR, dz. II, ks. 54, s. 127–132.

³³ AGAD, AR, dz. II, ks. 45, k. 145–147.

³⁴ AGAD, AR, dz. VI, nr II-54.

³⁵ XVII a. Radvilų portretai. Kaunas, 1993.

³⁶ AGAD, AR, dz. VI, nr II-51 i II-54.

³⁷ AGAD, AR, dz. VI, nr II-79. Zebranie dni z kalendarzów.

³⁸ AGAD, AR, dz. XI, nr 136, s. 177; Karkucińska W. Anna z Sanguszków Radziwiłłowa...

wraz z pensjami na oficjalistów i dowódców. Złotkowski postulował generalnie zmniejszenie owych pensji, ograniczenie liczby wysokich oficjalistów jako zbędnych, likwidację rozdętych tzw. ślepych porcji, ściślejszą kontrolę nad wydatkami skarbowymi. W efekcie miałyby to przynieść 236 787 zł oszczędności, za które dałoby się utrzymać dodatkowo ponad 900 koni (porcji). Oczywiście, przy katastrofalnie małej armii litewskiej owe 900 porcji nie było w stanie znacząco poprawić militarnego potencjału kraju. Złotkowski sugerował jednak, że oszczędności można by jeszcze zwiększyć, gdyby zredukować nadmierne gaże oficerskie oraz zwyczaj pobierania przez głównodowodzącego (hetmana, regimentarza generalnego) pensji także swego (swych) kolegi (kolegów), jeżeli aktualnie ich urząd wakował³⁹.

Prawdopodobnie Kazimierz Złotkowski nie założył rodziny, brak bowiem o tym jakichkolwiek śladów w źródłach, w tym sporządzonym przez naszego bohatera testamencie. Wiemy jedynie nieco o jego stanie majątkowym, na który składały się tak dobra własne, jak trzymane w zastawie od Radziwiłłów i królewszczyny. Prawdopodobnie odziedziczył jakieś dobra po rodzicach, ale nic o nich nie wiemy. Za swą służbę otrzymywał, oczywiście, wynagrodzenie, które oszczędzał, by ostatecznie zainwestować częściowo w dobra ziemskie. Dzięki tym funduszom mógł w końcu (choć nie wiemy, kiedy dokładnie) wziąć w zastaw od Michała Kazimierza Radziwiłła za 20 tys. zł majątek Czanowicze od dóbr nieświeskich (miał go w 1727 r.)⁴⁰. Otrzymywał od swych pryncypałów też jakieś dodatkowe środki finansowe, jak np. zapisane w Białej 10 stycznia 1700 r. przez Karola Stanisława Radziwiłła 4500 zł z sumy winnej temuż księciu przez Mikołaja Lichodziejewskiego⁴¹, co nb. nakładało na obdarowanego wymóg wyprocesowania owej donacji, czyli poniesienia stosownych wydatków. W czasie pobytu, jako rezydent tegoż Radziwiłła, w Toruniu wyjednał Złotkowski u powracającego do władzy w Rzeczypospolitej Augusta II najpierw (19 października 1709 r.) wsie królewskie Szutrańce i Nielubańce (powiat grodzieński) oraz wójtostwo kuspinińskie od starostwa rzeżyckiego w Inflantach, a 2 listopada t.r. wsie Sokołupiany i Szuklele w powiecie kowieńskim. Nie objął ich jednak zapewne wówczas, bo ponownie zostały mu nadane 30 kwietnia 1715 r., a już 30 marca 1717 r. otrzymał zgodę króla na przekazanie ich Władysławowi Ambrożewiczowi, horodniczemu oszmiańskiemu⁴². W sumie Złotkowski, jako sekretarz pieczęci (miał więc wyjątkowo duże możliwości dbania o własne interesy) i

³⁹ AGAD, AR, dz. VI, nr II-54, k. 156–158.

⁴⁰ AGAD, AR, dz. V, nr 18782; NGABM, fond 694, inw. 5, nr 149, k. 5v.

⁴¹ Lietuvos valstybes istorijos archyvas, SA 46, k. 705–706v.

⁴² Metryka Litewska. Księga Sigillat 1709–1719. Nr 79, 89, 161.

zaufany sługa Radziwiłłów, nie dorobił się znaczącego majątku, ale nie był osobą biedną, skoro miał 20 tys. zł na zastaw Czanowicz, a 6 tys. zł pożyczył 24 czerwca 1731 r. ks. «Rybeńce» (ostatecznie darował mu je). Z jego testamentu wynika, iż w skarbcu miał w gotówce tylko 2 tys. zł, które przekazał rektorowi kolegium nieświeskiego Karniewskiemu. Z sumy zastawnej na Czanowiczach 1300 zł zapisał na utrzymanie parocha unickiego tamże, 6 tys. zł siostrze Mariannie z Murawickich Spiehalskiej, a 12 tys. zł siostrzenicom – Franciszce (swej córce chrzestnej) i Urszuli Massalskim, które ponadto miały otrzymać odsetki od darowanych «Rybeńce» 6 tys. zł. Temuż księciu zapisał prócz owej sumy także swe francuskie książki, zaś łacińskie i polskie dzieciom swych sióstr ciotecznych – Massalskiej i Spiehalskiej⁴³. Już wcześniej zaś, bo 4 lipca 1732 r., Złotkowski porobił zapisy na różne klasztory, kościoły, cerkwie, szpitale w sumie na 2 tys. zł trzymane «w szkatule»⁴⁴.

Nie znamy dokładnej daty śmierci Kazimierza Złotkowskiego, ale żył on jeszcze 20 września 1733 r., gdy sporządził testament, a nie żył 3 czerwca 1734 r., gdy to ksieni konwentu nieświeskiego benedyktynek Antonina Głuchowska skwitowała rektora kolegium nieświeskiego jezuitów Józefa Sadowskiego (może to krewniak naszego bohatera) z odebrania 50 zł zapisanych jej klasztorowi przez zmarłego cześnika sieradzkiego⁴⁵. Prawdopodobnie, zgodnie ze swym życzeniem zawartym w testamencie, został pochowany «w trumnie dębowej czarnej z białym krzyżem» w kaplicy kongregacji Najświętszego Zwiastowania u jezuitów nieświeskich.

Kończąc moje krótkie i wstępne jedynie wystąpienie chce wyraźnie stwierdzić, iż słabo jeszcze rozpoznana osoba Kazimierza Antoniego Złotkowskiego warta jest dalszych badań i biogramu, który w pełni ukazałby jego rolę w systemie służb Radziwiłłów nieświeskich w końcu XVII i pierwszej tercji XVIII w., w kształtowaniu wiedzy o nich, w prowadzonej polityce tej wybitnej rodziny, w podejmowaniu przez nią różnorodnych decyzji – rodzinnych (mariáže), ekonomicznych i propagandowych. Ma on też istotne znaczenie dla nas, badaczy dawnych dziejów, jako wnikliwy obserwator i kronikarz wydarzeń, w których uczestniczył.

⁴³ NGABM, fond 1730, nr 2, k. 248–253v.

⁴⁴ AGAD, AR, dz. V, nr 18782, k. 13–14.

⁴⁵ AGAD, AR, dz. V, nr 18782, k. 2.